

het z.g. portret van De Cock terecht door de familie gewraakt?

Is de houding van Kohlbrugge, van Da Costa, van De Clercq zielkundig verklaarbaar? Lag de reden, waarom Groen van Prinsterer zich niet bij de Afscheidenen gevoegd heeft, in de rechtstheorie van een geleerde, of in het plichtsbeseft van een lid der Gereformeerde Kerk? Van wien is de uitdrukking: „de Afscheiding is in een fuik geloopt”? Was het vragen om autorisatie al of niet beginselverzaking?

Welke invloeden hebben op Koning Willem I gewerkt? Heeft Thorbecke van de Regeering opdracht ontvangen om de vervolgingsmaatregelen te verdedigen? Hoe groot was het totaal bedrag der opgelegde boeten? Hoe groot het totaal aantal maanden gevangenisstraf? Wat was de oorzaak van het ontstaan der kruisgemeenten? Ging het bij de Landverhuizing ook om gewetensvrijheid?

Is met de benaming „crisis der jeugd” de juiste diagnose gegeven van de inwendige verdeeldheden? Is de houding van Van Velzen in den Amsterdamse twist te prijzen of te laken? Was zijn prediking destijds dor-scholastiek? Was zijn karakter in later jaren anders dan eerst? Waren de notulen van de „rooverssynode” zijn particulier eigendom? Waarom heeft hij zijn correspondentie laten vernietigen? Waren de leergeschieden wezenlijk of slechts schijnbaar? Werd de vraag van A. van der Linde: „Wie is rechtzinnig?” voldoende beantwoord?

Hoe is het Reglement van '69 ontstaan? Waarom moest het woord „Christelijk” toen nog vóór den naam: „Gereformeerd” worden gevoegd? Is de vereeniging in '92 anders toegegaan dan in '69? Was de actie Van Lingén—Wisse scheurmakerij of niet?

Hoe stond men tegenover de stichting van Wormsers Seminarie? In welke verhouding stond „de oude Bond” tegenover de gewezen Theologische School van Arnhem? Welke houding namen men aan tegenover de voorgenomen slichting van een vrije Christelijke Universiteit? Welke tegenover de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag? Waarom is de Vereeniging Gereformeerd Schoolonderwijs opgericht? Wat is de betekenis geweest van den kiezersbond „Marnix”?

Het verschil in opvatting omtrent deze en dergelijke vraagpunten kan alleen door ernstige bronnenstudie worden weggenomen; als we ons dus niet langer behelpen met afgeleide beken, maar tot de oorspronkelijke bronnen teruggaan. Want wel is de weg tot de bron al te dikwijls een steil bergpad, en lijkt het veel eenvoudiger zich met het stroompje ter zijde van den gewonen weg te vergenoegen. Maar hoe omslachtig ook de studie der bronnen moge zijn, het is toch óók waar, dat, wanneer men grondige kennismaking met een tijdperk begeert, die lange weg de kortste van alle is.

J. C. RULLMANN.

Het oordeel over de Afscheiding door het periodiek geschrift „Vaderlandsche letteroefeningen”.

In 1837 — bij eene recensie van een werk geschreven door Mr C. M. van der Kemp — schreef de redactie van bovengenoemd tijdschrift van zich zelf: „Dit tijdschrift is geen orgaan van de een of andere secte... Mannen die tot verschillende kerkgenootschappen behooren werken aan hetzelfde. In de beoordeelingen openbaart zich doorgaans eene liberale denkwijze. Men stelt zich waarheid ten doel...”

Welnu, dit tijdschrift besprak in 1836 (bl. 56 v.v.) het geschrift, getiteld: „Adressen ingediend door de Gemeente Jezu Christi te Amsterdam, welke zich om der consciëntie wille heeft afgescheiden van het sedert 1816 bestaand Hervormd Kerkgenootschap. Met eene voorrede door H. P. Scholte, bedienaar des Goddelijken Woords, Uitgegeven te 's Gravenhage bij J. van Golverdinge. 1835”; — op de volgende wijze:

„... Die woel- en scheurzieke gezindheid blijft intusschen nog voortgaan, en hier en daar een onrustig hoofd zich bemoeien om haar te bevorderen. Hiervan draagt de hierboven genoemde brochure blijken, welke titel te curieus is om er niet een oogenblik bij stil te staan. „Adressen ingediend door de Gemeente Jezu Christi te Amsterdam”... Jezu Christi! Deze oude Latijnsche verbuiging van een eigenaam klinkt zeker stichtelijker dan het nieuwerwetsche „van Jezus Christus”, en daarom schrijft ook Scholte: „de waarheid zoals die in Christo is”, „het jok Jezu Christi”, enz. Wij voegen hier echter nevens, dat hij dit wel eens vergeet, en schrijft: „het kruis van Christus”, l.p.v. „Christi”, en dat hij zoo ook, om zich gelijk te blijven, andere vreemde namen, die hier voorkomen, insgelijks had moeten verbuigen!... „Welke zich om der consciëntie wille” — Consciëntie! Dit houdt men zeker voor verstaanbaarder of krachtiger dan „geweten”? Nu, zoo iets is wel eens wijzeren gebeurd! — „heeft afgescheiden” (Toen, zoo recensent wel meent te weten, ten getale van nauwelijks dertig!) „van het sedert 1816 bestaand Hervormd

Kerkgenootschap”; dit is eene openbare en grove historische onwaarheid, waarmede de toongever van den onrustigen aanhang, de onkundige menigte zand in de oogen werpen, en die zij haar overal laten napraten! Er bestaat in het koninkrijk der Nederlanden geen ander hervormd kerkgenootschap dan dat hetwelk aldaar sedert den tijd der kerkhervorming in de 16e eeuw bestaan heeft, en dat in 1816 — vrij wat beter dan in 1618 en '19 — in zijne leer Protestantsch vrij en onverlet is gelaten, maar een nieuwe vorm van kerkbestuur ontvingen heeft, en dienvolgens wettig georganiseerd en door Z.M. onzen Koning, wien het met blijdschap als zijn Eerste Lid eerbiedigt, als zoodanig erkend en bekrachtigd is. Het jamert ons dat wij ten aanzien van menschen, die zich nog Protestanten willen noemen, zoo moeten spreken, maar het is niet anders; wie zich van zulke Jezuïtische streken bedient, moet in al zijn Jezuïtismus tentoongesteld worden. — „Met eene voorrede door H. P. Scholte, bedienaar des Goddelijken Woords”. — Eilieve! Op wat grond geeft zich toch Scholte thans nog dezen titel? Hij is immers door het kerkbestuur der Hervormden wettig afgezet. Ja maar, zal hij zeggen, hiervan heb ik mij reeds te voren afgescheiden; dit erken ik niet; dit is onwettig! Welnu dan vervalt hiermede ook zijn radicaal van „bedienaar des Goddelijken Woords”; daar dit hem door niemand anders dan door dat kerkbestuur in 1832 gegeven is, en hij daalt tot het gewone peil van leek, ja hij daalt beneden nul, want hij is zeker lang na 1816, naar de verordeningen van datzelfde kerkbestuur, tot lidmaat aangenomen, en heeft als zoodanig plegtig beloofd zich aan deszelfs kerkelijke tucht te zullen onderwerpen, maar nu door zijne eigene geheel tegenstrijdige daad zijn lidmaatschap werkelijk opgeheven...

Wat eigenlijk de inhoud der voorrede is, die ruim een derde van het geheele boekken beslaat, is moeilijk te zeggen. Vooreerst en vóór alle dingen vertelt Scholte daarin aan zijne „landgenooten” (dus aan alle Protestanten niet alleen, maar ook aan Roomsche-Katholieken, Israëlieten enz.) dat hij „met de Afscheidenen te Amsterdam in aanraking gekomen is en niet gearzeld heeft om de uit hun midden gekozen ouderlingen en diakenen te bevestigen, aan de kinderens der geloovigen het bondszegel des heiligen Doops te bedienen en in hun midden het Woord Gods te verkondigen”; verder dat degenen die zich dus afscheiden geen kwade bedoelingen hebben; dat zij verdrukt worden; dat zij zich moeten wachten voor „rondreizende vreemdelingen, die zich in de gemeente willen indringen” (dus ook voor hem zelve?) en verder nog zoo eenige toespraken en uitweidingen, die geen vasten koers, maar het van het eene half-lidteken tot het andere tenminste pratend houden, en die met verscheidene bijbelpaatsen — gepast of ongepast — doormengd zijn... maar zooals deze woorden in den zamenhang bij Scholte aangehaald staan is het onzin. Dit heet dus bijbeltaal schrijven! Doch het is ook zoo gemakkelijk niet voor een jongmensch de rol van den ouden goed te spelen, en den antieken toon in alles terstond te vatten! Het is waar, mundus vult decipi, maar wie daarbij zegt: decipiatur ergo, hoe noemt men dien?... Wat nu de Adressen aangaat, recensent onthoudt zich van de vele aanmerkingen welke hij daarop zou kunnen maken, daar hij reeds met blijdschap gezien heeft... met hoe gevoelig leedwezen en rechtmatige afkeuring onze waardige Koning alle zoodanige Adressen beschouwt en, hoewel even ver als het kerkbestuur der Hervormden, van allen geloofswang zijnde, nogtans evenmin gezind is om toe te geven aan woelingen die, door allerlei drogredenen ondersteund, de verderfelijke gevolgen kunnen na zich slepen... Maar des te meer strekt het ook tot schande van enkele jongelieden, zooals een Scholte, Brummelkamp en andere dergelijke dat zij, die nauwelijks een of twee jaren in den dienst der kerk geweest zijn, zich tegen de oudste, verstandigste en alleszins achtlingwaardigste mannen verzetten, met een aanmatiging, verwaandheid en bitterheid die, al hadden zij ook het grootste gelijk in hunne zaak, hun, als jonge menschen, nog zeer kwalijk zou staan. Doch het schijnt, dat er onder hen zijn die wel weten dat zij niet op de hoogte staan om met hunne voortreffelijkste tijdgenooten vooruit te kunnen en er nu hunnen roem in zoeken om anderen met zich een paar eeuwen achteruit te werken. Die geen kans ziende zich beroemd te maken, er zich op toe leggen om berucht te worden. — Ten andere: degenen die thans, en dit zoozeer ten onrechte, over geloofs- en gewetensdwang klagen, en door hun afscheidingsgewoel de gemoederen opruien, weten waarlijk niet van welken geest zij zijn; van een geest strijdig met dien van het Evangelie in het algemeen en van het Protestantisme in het bijzonder. Zij bedenken niet dat zij, door hunne geloofsgenooten te willen terugdringen tot de onbepaalde aanneming van vroegere menselijke bepalingen der godsdienstleer, alsof die in alles met Gods Evangeliewoord overeenstemden, aan de stellers van dezelve, zij mogen dan Hervormers, of bijzondere Leeraars, of Nationale Synoden heeten, een onfeilbaar, of althans verstand en geweten

bindend gezag toeschrijven, dat hun evenmin toekomt, als aan het concilie van Nicea of van Trente, en dat zij dus zichzelf en anderen een juk van geloofs- en gewetensdwang opleggen, dat noch onze vaders, noch wij hebben kunnen dragen...

Wat zouden die liberale recensenten van de „Vaderlandsche Letteroefeningen” wel gezegd hebben als ze eens hadden kunnen beluisteren de op 5 Februari 1830 te 's Gravenhage uitgesproken tafelrede door den Amerikaanschen gezant, Zijne Excellentie Mr Gerrit Jan Diekema, zelf afstammeling van een naar Amerika uitgeweken afscheiden gezin, waarin hij met zooveel piëteit sprak over de predikanten van Raalte, Scholte en van der Meulen, als leiders der geëmigreerde Nederlanders, terwijl hij als de voornaamste karaktertrekken der emigranten noemde: Getrouwheid aan het geloof, Zorg voor het onderwijs, Arbeidzaamheid en Vaderlandsliefde.

De Heere heeft ons ruimte gemaakt, dies zijn wij verblijd en loven wij Zijnen heiligen Naam! Leiden. J. DE LANGE.

De Regeering en de Afscheiding.

Sinds Groen van Prinsterer in 1837 de Maatregelen door de Regeering tegen de Afscheidenen genomen, aan het Staatsrecht toetste tot op de kerkhistorische en staatsrechtelijke studie van den vrijzinnigen Mr S. Sybenga uit 1932, is de beoordeeling van de vervolgingen uit de jaren dertig der vorige eeuw unaniem geworden: „In een groote verdwazing talloze vervolgingen en, beschamender gedachtenis, vele veroordeelingen.” Daarover zullen we het hier dus maar niet hebben.

De strekking van ons betoog zal zijn die Regeeringspolitiek jegens de Afscheiding te doen zien als een episode van een overeenkomstig de tijdsomstandigheden consequent doorgezette politiek, welke haar doeleinden heeft bereikt.

De door Koning Willem I in 1816 aan de Gereformeerde Kerken opgelegde organisatie is door de tegenstanders ervan als caesaro-papistisch bestreden. Men bedoelde daarmede uitdrukking te geven aan het on-Nederlandsche en on-reformatische, dus onrechtmatige karakter van die organisatie.

Daartegenover beriep de Koning zich op een verondersteld recht „van oudsher door de soevereinen dezer landen bezeten”. De organisatie zou dan wel degelijk een historisch en rechtmatig karakter dragen.

In dat beroep op een historische tegenstelling ligt de verankering van deze negentiende eeuwse kwestie in den strijd der meeningen uit vroegere eeuwen.

In den doleantietijd is door Jhr Mr A. F. de Savornin Lohman en Dr F. L. Rutgers in hun „De rechtsbevoegdheid onzer plaatselijke kerken” met een reeks van argumenten de onhoudbaarheid van 's Konings historische constructie aangetoond. Ook tevoren was dit reeds gedurig betoogd, maar in dit boek ligt alle argumentatie opgetast. Het gevolg had moeten zijn bij de processen in dien tijd, dat het Nederlandsch-Hervormd Kerkgenootschap als een papieren huis in elkander zakte.

Velen hebben deze instorting dan ook beoogd en gezocht, om uit de reglementenruïne de Gereformeerde Kerken in hun oorspronkelijke gaafheid uit te graven.

Het is in 1886 niet heelemaal aldus gekomen. Wel zijn vele Gereformeerde Kerken uit het wrakke omhulsel gebarsten, maar het reglementenhuis bleef bestaan, geschraagd als het werd door den uitslag der procedures inzake de kerkelijke goederen voor den wereldlijken rechter. Waren deze voor de Gereformeerden gunstig uitgevallen, dan was aan het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap zijn juridische basis ontvallen.

Vanwaar deze ongenoegzaamheid van toch deugdelijke argumenten?

Zij is gelegen in de naar het woord van Groen de negentiende eeuw kenmerkende revolutionaire eerbied voor het fait accompli. In casu, de consolidatie van het Nederlandsch-Hervormd Kerkgenootschap in de eerste helft van de negentiende eeuw. Reeds in 1846 verklaarde de Hooge Raad dat de Kerken de haar opgelegde organisatie stilzittend hadden aanvaard. Of de oorsprong van deze organisatie nu recht was of niet deed er niet meer toe. Men kon zich niet beklagen over hetgeen waarin men had bewilligd.

Er is tegen de feitelijke grondslagen van dit arrest groot bezwaar in te brengen, gelijk o.a. door Prof. Fabius is gedaan in zijn „Het reglement van '52”. Er zijn tusschen dit arrest en Regeeringsuitspraken uit denzelfden tijd vacuums, die door geen logica kunnen worden overbrugd. Maar de feitelijke consolidatie was anno 1846 massaal aanwezig. De opgelegde organisatie was fait accompli geworden. Dat was het gevolg van de Regeeringspolitiek. Want, al moge de strijd voor Kerkherstel, alszoodanig, tot 1846 te incidenteel zijn gevoerd om dat massale te breken, alle kerkelijke bewegingen, ook de beweging die de Afscheiding geworden is, werden door de Regeering in een hoek

om uit de... tot zijn... men de ge... kend make... doel nages... heeten, in... tot het Hei... eerst met... onze Kerk... maakt”.

Toch is E... tie. Zelfs... lieren nog... trekken, di... Hij bedoel... leiding we... van de ad... waren om... onverdeeld... lijdenisschr... Hij wil, d... kerkleden... zullen, niet... zij de oud... vaarden, n... Want hier... goeden Ke... zuiver-gees... op den we... onderlinge... de kerkord... zullen, wa... ondertecke... selen van... en weer m... de kerkori... daarmee te... Terwijl d... om de wa... brengen, z... geven, wel... heeft Kuy... voornaams... met en he... lijdenis.

Het twee... scheiding... is de hoof...

Begeven... daar op d... een vergad... waaronder... kant bevin... geloovigen... in haar ge... Wederkeer... dat zij vo... die zich in... van Eenigh... ningen inr... en die zich... orde van I...

Komen v... 16 Decemb... Hervormd... met de syn... gesneden... aan alle l... Gereforme... daarin ver... eeuw der l... der Pausel... landen tot... gelies en... orde zijn t... op hun v... zegen des l... der Syn... bruyck om... weerd om... schaar, t... naar deze... leven, die... het laatst... bij de Ker...

Zetten w... der belan... nooten, zo... hun beide...

In zijn r... Kerken, n... taat van e... stellen, d... die wegen... formeerde... lijke kerke... organiseer... sikaal, pro... Naar deze... gonnen me... met dolee... onrecht h... gedaan d... doleerd h...

2) Voorre... bibliografie.
3) Dr G.
4) Dr J. C.

evenmin toe-
ceef van
en anderen
ing opleggen,
binnen kunnen

aten van de
1 gezegd heb-
elustieren de
ge uitgespro-
chen gezant,
iekema, zelf
i uitgeweken
veel piëteit
alte, Scholle
geëmigreerde
naamste ka-
de: Getrouw-
onderwijs, Ar-

akt, dies zijn
iligen Naam!
E. LANGE.

iding.

837 de Maat-
fgescheidenen
t op de kerk-
die van den
is de beoor-
jaren dertig
„In een grople
„beschamen-
en.”
is maar niet

ijn die Regee-
te doen zien
astig de tijds-
cette politiek,

aan de Gere-
satie is door
papistisch be-
drukking te
on-reforma-
r van die or-

zich op een
oor de souve-
rganisatie zou
n rechtmatig

tegenstelling
aliende eeuw-
ngen uit vroe-

Mr A. F. de
itgers in hun
elijke kerken
houdbaarheid
ie aangetoond.
betoogd, maar
opgelast. Het
essen in dien
d Kerkgenoot-
ander zakte.
n ook beoogd
uine de Gere-
nkelijke gaaf-

us gekomen.
rken uit het
het reglemen-
als het werd
ake de kerke-
lijken rechter-
n gunstig uit-
sch Hervormd
asis ontvallen.
van toch deug-

ord van Groen
revolutionaire
casu, de con-
rvormd Kerk-
de negentiende
Hooge Raad
rganisatie stil-
oersprong van
el deed er niet
n over hetgeen

lagen van dit
en, gelijk o.a.
Het reglement
en Regeerings-
ums, die door
rugd. Maar de
3 massaal aan-
s fait accompli
de Regeerings-
r Kerkherstel,
l zijn gevoerd
kerkelijke be-
Afscheiding ge-
ng in een boek

om uit beide boeken het woord der aloude Kerk tot zijn huisgenooten te brengen? Hij wil „dat men de gemeentelieden met die Formulieren bekend make”. „Ook op onze catechisatiën dient dat doel nagestreefd, en zeer zeker mag het roekeloos heeten, in deze dagen jonge mannen en vrouwen tot het Heilig Avondmaal toe te laten, die men niet eerst met de kloeke Belijdenis der waarheid, gelijk onze Kerke die steeds beleed, heeft bekend gemaakt”.

Toch is het hem niet enkel een waarheidskwestie. Zelfs vindt hij den grondslag der Formulieren nog te ruim, „om de grenslijn zuiver te trekken, die de waarheid scheidt van de dwaling”. Hij bedoelt met zijn uitgave nog iets anders. Aanleiding was ook het feit, dat bijna alle ambtsdragers van de kerk van Amsterdam er toe overgegaan waren om de Drie Formulieren als blijk „van hun onverdeelde en hartelijke instemming met de Belijdenisschriften onzer Kerke” te onderteekenen. Hij wil, dat zoowel de opzieners als de andere kerkleden ze weer kennen en zelfs onderteekenen zullen, niet slechts om daardoor te bewijzen, dat zij de oude Gereformeerde waarheid weer aanvaarden, maar vooral ook als kerkelijke daad. Want hierdoor wordt het fundament voor een goeden Kerkstaat weer gelegd. Dit zou de eerste, zuiver-geestelijke en zeer uitmuntende stap zijn op den weg naar Kerkherstel. Want al heeft de onderlinge aansluiting der kerk niet op grond van de kerkorde maar van de belijdenis plaats, toch zullen, wanneer de Drie Formulieren bekend en onderteekend worden, daarmee tegelijk de beginselen van de Dordtsche kerkenorde aanvaard zijn en weer moeten doorwerken; en wanneer eenmaal de kerkorde van 1619 weer geldig wordt, gaat daarmee tegelijk die van 1816 aan den kant.²⁾

Terwijl dus De Cock de formulieren uitgaaf enkel om de waarheid weer in de kerk aan 't woord te brengen, zonder zich er recht rekenschap van te geven, welke kerkelijke gevolgen dit hebben kon; heeft Kuyper het oog op kerkherstel en een der voornaamste middelen hiertoe is, het bekendmaken met en het tot geldigheid brengen van de belijdenis.

Het tweede feit, waarin de beginselen van Afscheiding en Doleantie zich geopenbaard hebben, is de hoofdgebeurtenis van 1834 en 1886 zelf.

Begeven wij ons naar Ulrum, dan vinden wij daar op den avond van den 14den October 1834 een vergadering van particuliere leden der kerk, waaronder zich ook kerkeraadsleden en een predikant bevinden, die overeenkomstig het ambt aller geloovigen afscheid geven aan de Hervormde kerk in haar geheel en een Acte van Afscheiding of Wederkeering onderteekenen, waarin zij verklaren, dat zij voortaan in een kerk willen samenleven, die zich in alles houdt aan de aloude Formulieren van Eenigheid, die haar openbare godsdienst oefeningen inricht naar de aloude kerkelijke liturgie en die zich voor haar bestuur bindt aan de Kerkenorde van Dordt.³⁾

Komen wij te Amsterdam, dan vinden wij daar 16 December 1886 een kerkeraad, die, na door het Hervormde kerkbestuur afgezet te zijn, den band met de synodale organisatie van 1816 heeft doorsneden en die nu een Bericht van Reformatie aan alle leden van de plaatselijke Nederduitse Gereformeerde Kerk te Amsterdam rondzendt en daarin verklaart: „En gelijk onze vaders in de eeuw der Hervorming na afschudding van het juk der Pauselijke Hiërarchie, met alle Kerken dezer landen tot de goede zuivere Belijdenis des Evangelies en een op die Belijdenis gegronde kerkenorde zijn teruggekeerd, zoo hebben ook wij thans, op hun voetspoor en onder inroeping van den zegen des Heeren, na door afwerping van het juk der Synodale Hiërarchie „het groote misbruik in Godes Kerk te hebben afgeschaff”, ons weer om datzelfde aloude zuivere Evangelie geschaard, ten einde met onze zusterkerken weder naar diezelfde daarop gefundeerde Kerkenorde te leven, die op de Synode van Dordrecht in 1619 het laatst gewijzigd is, en sedert twee eeuwen ook bij de Kerk van Amsterdam gegolden had.”⁴⁾

Zetten wij ons onderzoek voort, dan is een verder belangrijk gegeven het oordeel van tijdgenooten, zoowel over Afscheiding en Doleantie als hun beider beginsel.

In zijn rectoraats-rede van 1886 over Doleerende Kerken, meende prof. D. K. Wielenga als resultaat van een historisch onderzoek te mogen vaststellen, dat doleerende kerken altijd zulke zijn, die wegens krenking van haar rechten als Gereformeerde kerken met de organisatie der plaatselijke kerken hebben gebroken en zich zelfstandig organiseerden, maar daarbij het kerkverband classikaal, provinciaal en synodaal nog handhaafden. Naar deze opvatting waren de Afscheidenen begonnen met Doleerenden te zijn. Want zij begonnen met doleerend op te treden, „doleerende over het onrecht hun en den Gereformeerde kerken aangedaan door Kerkbestuur en Overheid beide. Gedoleerd hebben zij bij Classc. en Prov. Bestuur

en bij Synode. Gedoleerd bij „Gouverneur” en Staten. Gedoleerd bij Staten-Generaal en Vorst... Gedoleerd in petitie en smeekschrift, onder de steenen van het veld, te midden van de banjonetten der militairen, bij de prijsverklaring hunner goederen, in cachot en kerker. Gedoleerd met vast- en bededagen”. En naar dezen maatstaf waren de Doleerenden geëindigd met Afscheiden te worden. De Nederd. Geref. kerk te Amsterdam is in betrekking tot het Herv. Genootschap een afgezonderde, een afgescheidene kerk, evenzeer als de Geref. kerken dat waren in betrekking tot de Pauselijke Hiërarchie. In dezen staat ze met de Chr. Geref. kerken op het zelfde standpunt.”⁵⁾

Van Velzen constateerde kortweg, dat de Christelijke Gereformeerden en de Doleerenden reeds vereenigd waren in alles, waarin de oprecht Gereformeerden in ons land vereenigd moeten zijn, omdat zij beiden de organisatie van 1816 verworpen hadden, de Belijdenisschriften der Gereformeerde kerken als de uitdrukking van hun geloof erkennen en de Kerkenorden van Dordrecht van 1619 als regel voor het Bestuur der Kerk aangenomen hebben.⁶⁾

En Ds J. Bavinek oordeelde: „De Afscheiding en de Doleantie toch zijn, goed beschouwd, niet twee, doch één. Zij vormen geene tegenstelling, zoodat gij u slechts voor een van beiden zoudt kunnen verklaren. Het is niet: de Afscheiding of de Doleantie, maar zoo, dat wie de eene goedkeurt, kan de andere niet afkeuren. Het zijn twee gebeurtenissen, die uit hetzelfde beginsel ontstaan, twee planten, die op denzelfden wortel gegroeid zijn. De eene, zoowel als de andere, is een uitgang uit het Hervormde Kerkgenootschap en men zou met het oog op de eenheid en verscheidenheid, den uitgang van 1834 kunnen noemen: eene doleerende Scheiding, en dien van 1886: eene scheidende Doleantie”. Hij adstrueert dit nader op deze wijze: „De eerste en tweede uitgang hebben dan dit met elkander gemeen, dat zij beiden een scheiding zijn van het Hervormde Kerkgenootschap, maar een scheiding die in den grond niet anders is dan een wederkeering tot de aloude Gereformeerde Kerk in Nederland. En zijn zij hierin een, ook aan beide is eigen hetgeen door het woord „doleantie” wordt uitgedrukt. Doch hier is verscheidenheid. Niet de eerste maar de tweede uitgang wordt met dit woord genoemd... Onze broeders doleerden niet alleen bij de Overheid in betrekking tot het publieke recht der kerken en de kerkelijke goederen, maar ook treunden zij er over, dat het zoo ver met het ongelooft en den afval, mede door hunne schuld, in het Hervormde Kerkgenootschap gekomen was, dat zij met dat genootschap moesten breken, zoo zij niet ontrouw wilden worden aan den Koning der Kerk en Zijne zaak verloochenen. Maar kan de doleantie, in dezen zin genomen, aan de eerste beweging wel ontegd worden? Wel hebben de vaders der Afscheiding, zoover ik weet, dit woord nooit op haar toegepast, maar dat zij dit hebben kunnen doen, lijdt geen twijfel. Of hebben zij niet geklaagd over het onrecht, hun van de zijde der Overheid aangedaan? Hebben zij ooit afstand gedaan van het recht op het bezit der kerkelijke goederen? Hebben zij niet leed gedragen over den diepen val van de weleer zoo bloeiende Kerk der Vaders, biddende dat God zich over haar moge ontfemen? Wie de geschiedenis raadpleegt zal dezen trek der doleantie ook aan de eerste beweging ontdekken en tevens merken, dat hij nog jaren lang op het gelaat van enkele gemeenten zichtbaar was.”⁷⁾

Aan de andere zijde was 't ook de vaste overtuiging van „vader Ploos”, dat het verschil tusschen Separatie en Doleantie veel minder groot was dan velen wel meenden. „Wel in eersten aanleg, maar niet op den duur. Men begon in de doleantie gansch anders. Maar dat kwam, omdat men meer en anders was voorgelicht, en omdat men van een formeel beginsel uitging, dat zeer scherp belijnd was.”⁸⁾ Het verschil wordt daarom niet juist getroffen, wanneer men zegt: 1834 wilde separatie en 1886 reformatie. „Onze Chr. Geref. broeders hebben zoowel als wij reformatie gewild; en ook misschien even weinig als wij. Dit is zeer met onderscheid”. Volgens Ploos van Amstel is dit alleen het onderscheid, dat de een wat meer separatistisch staat, „de ander dringt meer aan op reformatie. De een blijft wat meer staan bij de scheiding van het genootschap; de andere is daar niet mede tevreden, maar wenscht zich ook te ontfemen over ualgene wat men verlaten heeft en wenscht, zoo mogelijk, al de leden in het bij-

5) t.a.p. 23, 34, 50.

6) De vereeniging van alle Gereformeerden, 67—68. Wanneer Ds H. Janssen in het Afscheidings-gedenkschrift, dat op last van de Generale Synode der Chr. Geref. Kerk uitkwam, de klassiek geworden uitspraak van Van Velzen, waarop hierboven gezinspeeld werd, letterlijk aanhaalt (137), maar er bij voegt: „Wij zijn het met deze woorden hartelijk eens, alleen blijft de vraag: Op welke wijze en langs welken weg men tot vereenigen komen zou; dan vergeet hij a. dat van Velzen deze reserve niet maakt, maar b. integendeel eenvoudigweg constateert, dat de eenheid er al is, en dat hij c. op een volgende bladzijde uitsprekt, dat wie thans niet met al zijn vermogen de samenwerking tracht te bevorderen, in strijd handelt zelfs met de Acte der Afscheiding en bovenal met het Woord van God.

7) Art. Afscheiding en Doleantie in „De Bazuin” van 27 April 1888.

8) Ter nauwere samenbinding en ter heerlijker openharing van Gods gemeente op aarde, 17.

zonder, in het diepste wezen hervormd te zien.”⁹⁾

Kuyper zelf noemde al in 1883, dus nog drie jaren voor de Doleantie, in zijn Tractaat van de Reformatie der Kerken, onder de drie methoden voor reformatie, die bij deformatie der kerk mogelijk zijn, óók de methode van de Scheiding of de Reformatie door breuke met het bestaande, met de verplichting een nieuwe Kerkformatie tegenover de oude te plaatsen.¹⁰⁾ En in zijn Separatie en Doleantie van 1890, waarin hij zijn ideeën van het Tractaat op de toen bestaande kerkelijke verhoudingen toepaste en ten deele ook corrigeerde, sprak hij als zijn meening uit, dat verreweg de meesten, die aan Separatie de voorkeur gegeven hadden, dit deden „niet omdat zij in beginsel reformatie in het instituut niet als het eerst aan de orde komend beschouwden, maar overmits zij deze ontoepasselijk achtten op het Instituut van 1816. En dan natuurlijk, bestaat er geen verschil van beginselen, maar alleen een verschil van historische beschouwing over den toestand, waarin onze plaatselijke Gereformeerde kerken door de organisatie van 1816 gebracht waren. En dit nu kan nooit op Christelijk terrein scheiding teweegbrengen. Dat verschil moeten de kenners der historie voor ons uitmaken. In het beginsel van kerkrecht zijn we het dan eens.”¹¹⁾

Meer gezag dan deze particuliere uitspraken hebben ook voor deze kwestie de officiële uitspraken der kerkelijke vergaderingen.

In het schrijven, dat de Voorloopige Synode van Nederduitse Gereformeerde Kerken, in 1888 te Utrecht vergaderd, aan de Algemeene Synode van de Chr. Gereformeerde Kerk zond, en waarmee de vereenigings-onderhandelingen geopend werden, werd onder meer de vraag gesteld: „hoe, Mannen Broeders, zou het dan ooit voor God te verantwoorden wezen, als we, waar zelfs onze Belijdenis, onze Liturgie, en ons Kerkrechtelijk bestek niet slechts één, maar één krachten gemeenschappelijke oorsprong zijn, nochtans als twee gedeelde groepen naast elkander bleven bestaan, en niet het uiterste beproefden, om elk verder gapen van de breuke te voorkomen?”¹²⁾

De synode der Chr. Geref. kerk van Assen van datzelfde jaar antwoordde hierop, dat de reformatische beweging, die in 1886 uitbrak, tot bevrijding der Gereformeerde belijders uit een onchristelijk kerkverband, door allen werd begroet „als een heuglijk verschijnsel, als een tweede scheiding, als een werk van Gods trouw en barmhartigheid”. „Met U toch zijn wij vast overtuigd, dat de eenheid van Schrift en Belijdenis, van Kerkenorde en Liturgie, van oorsprong en taal, naar het Woord Gods eenheid van kerkelijk leven ook eischt.”¹³⁾

En op de synode te Leeuwarden van 1891 werd nog eens geconstateerd: „dat de Ned. Geref. Kerken op denzelfden grondslag van Belijdenis en Kerkenorde staan als de Chr. Geref. Kerk.”¹⁴⁾

Het lijdt geen twijfel, of voor de toonaangevende tijdgenooten en de kerkelijke vergaderingen van beide zijden waren Afscheiding en Doleantie zeer verwante bewegingen, en bestond er tusschen beide geen wezenlijk of principieel verschil.

Desniettemin is er toch wel eenig onderscheid geweest. Maar dan dienen wij wel te onderscheiden, waar dit gelegen heeft.

Het verschil heeft niet gelegen in de opleidingskwestie. Vooreerst is de Theol. School pas twintig jaar na de Afscheiding opgericht. Omgekeerd werd de Vrije Universiteit met haar theologische faculteit al enkele jaren voor de Doleantie gesticht; vooral omdat, door de nieuwe H. O. wet van 1876 aan de openbare universiteiten de theologische faculteit in een van godsdienstwetenschap was veranderd, en ook omdat de regeering bij het benoemen van theologische professoren exclusief te werk ging.¹⁵⁾

Voorts valt noch in de Acte van Afscheiding of Wederkeering noch in het Bericht van Reformatie één uitspraak aan te wijzen, die iets over de opleidingskwestie praedjudiciëeren zou.

Daarbij is nog in de vijftiger jaren van de zijde der Afscheidenen en met name van Brummelkamp het initiatief genomen, om zelfs tot een interkerkelijke opleiding in een „Christelijk Gereformerd Seminarie” te Amsterdam te komen. Alleen door een conflict tusschen Brummelkamp en Da Costa sprong de zaak ter elfder ure af en meende de eerste „onder deze omstandigheden niet op de basis van het Program te kunnen samenwerken.”¹⁶⁾

Eindelijk hebben de kerken der Afscheiding zich meer dan een halve eeuw over de opleidingskwestie nooit principieel uitgesproken. Pas op de Synode van Assen van 1888 werd het in verband

9) Een hoofd, maar ook één lichaam, of een woord over den gebroken toestand van het lichaam of de gemeente des Heeren, 24—25.

10) t.a.p. 134—136.

11) t.a.p. 39.

12) Acta, eerste gedeelte, art. 65, blz. 42.

13) Acta, art. 133, blz. 77.

14) Acta, art. 184, blz. 152.

15) Dr J. C. Rullmann, De Vrije Universiteit, 15—17.

16) Idem, 12—13; A. Brummelkamp, Levensbeschrijving van wijlen Prof. A. Brummelkamp, 388—406; Dr H. Bouwman, Onder veilige hoede, 10.

2) Voorrede passim; zie ook Dr J. C. Rullmann, Kuyper-biografie II 84—93.

3) Dr G. Keizer, De Afscheiding van 1834, 553 v.v.

4) Dr J. C. Rullmann, De Doleantie, 46—47.

met de vereenigingsonderhandelingen als een beginsel, dat niet meer mocht worden prijsgegeven, vastgesteld, „dat de Kerk hare eigene inrichting tot opleiding harer leeraren hebbe.”¹⁷⁾

Al waren historisch de toestanden zoo gegroeid, dat de Chr. Geref. kerk haar predikanten van een eigen inrichting en de Nederl. Geref. kerken de hare van een theologische faculteit ontving; en al heeft de volksofvalting het verschil tusschen Afscheiding en Doleantie, A en B, vereenzelvigd met dat van Kampen en Amsterdam, desniettemin hebben bij de opleidingskwessie overtuigingen gesproken, die met het beginsel van Afscheiding en Doleantie weinig of niets hadden te doen.

Het onderscheid tusschen beiden heeft evenmin hierin bestaan, dat zij verschilden in beschouwing over het wezen der kerk, en dat met name de Doleantie de kerk zag als de vergadering van uitverkorenen en gedoopten, terwijl dan de Afscheiding haar een vergadering der geloovigen noemde.¹⁸⁾ Want de Doleantie kon niet ontkennen en ontkennde ook niet, dat de kerk ook de vergadering der geloovigen is (C. B. art. 27); evenmin als de Afscheiding kon ontkennen en ontkennde, dat de kerk, ook de vergadering der uitverkorenen (Heidelb. Kal. Zondag 21) en der gedoopten is. (art. 29).

Het verschil heeft ook niet hierin gelegen, dat de Afscheiding met één slag den band met de Hervormde kerk, zoowel met haar organisatie als met al haar leden doorsneed, terwijl de Doleantie haar recht ook op de achterblijvenden liet gelden, omdat dezen door den doop eenmaal de Christelijke kerk waren ingelijfd, en dus gerekend moesten worden nog tot haar te behooren, na zij door de Doleantie haar bestaan in gezuiverden vorm voortzette.

Hoewel hiermede ongetwijfeld een verschil wordt aangewezen, toch is dit er niet één, dat het eigenlijke beginsel raakt. Iemand als Ds J. Bavinek gaf in dit opzicht zelfs den voorrang aan de Doleantie. „Immers, hoe kan men er bezwaar in hebben, dat de Doleerende predikanten en onderlingen de achtergeblevenen gaan opzoeken en vermanen, terechtwijzen enz.? Dat moet inlegendeel lofwaaardig heeten. De beschouwing, welke de Doleerenden deelen, wortelt in zoo schoone opvatting van ambt en dienst... O, mij dunkt, in plaats van te trachten, de Doleerenden deze beschouwing te ontnemen, moesten wij hun toeroepen: Broeders, gaat zoo voort, doet en handelt alzoo, de Heere zal u in uwen arbeid zegenen, wij reiken u de hand, gaan met u mede en zullen met u arbeiden.”¹⁹⁾

Trouwens, dit verschil was niet zoo groot als door sommigen is voorgesteld. Want vooreerst meende de Doleantie niet, dat de achterblijvenden in gelijke verhouding tot de kerk stonden als zij, die megingen. Zij waren juist in strijd met hun doop, in een valsche genootschap, onder een valsche bestuur, in een valsche positie gebleven, waaruit zij moesten bevrijd worden. Voorts werd niemand van hen in den engeren kring der Doleerende kerken opgenomen, dan die eerst instemming met de belijdenis betuigd had en verklaard, naar de Dordtsche kerkenorde te willen leven.²⁰⁾

Vervolgens constateerde Kuyper in 1890: „Zij nu, die duidelijk getoond hebben, niet langer als leden van het gezuiverde instituut te willen gerekend worden, hebben zich toen van het oude Instituut afgescheiden, feitelijk een nieuw schismatiek instituut opgericht, en hebben dat nieuwe instituut aan de Synodale organisatie van 1816 verbonden... Waaruit resulteert, dat het instituut, dat in Doleantie ging, nu daargelaten zijn geestelijke verplichting... kerkrechtelijk d.i. voor wat de geïnstitueerde kerk betreft, thans reeds lang niet meer bestaat uit alle leden, die er op 16 December 1886 deel van uitmaakten, maar alleen uit die leden, die of van hun instemming met het werk der reformatie lieten blijken, of omtrent wier wilskeuze nog niet bleek.”²¹⁾

Eindelijk aanvaardde de synode der Nederl. Geref. kerken ook dit beding, dat haar door de synode der Chr. Geref. kerk was voorgelegd, „dat verbreking van de kerkelijke gemeenschap met de besturen van de Ned. Herv. Kerk niet alleen maar ook met de leden in corporatieven en plaatselijken zin door Gods Woord en de Geref. Belijdenis geboden en dus noodzakelijk is.”²²⁾

Het verschil heeft ook niet hierin bestaan, dat de Herv. kerk door de Afscheiding een valsche en door de Doleantie een kerk in deformatie genoemd werd. Aan den eenen kant had de Doleantie, althans in den beginne, sterk de neiging, om zichzelf als DE kerk, de eenige en ware te beschouwen. En anderzijds spreekt de Acte van Afscheiding of Wederkeering wel ervan, dat de Herv. kerk steeds meer de kenmerken van de valsche vertoont, vooral omdat zij vervolgt, die godzalig willen leven in Christus Jezus. Maar, het intuïtief,

weinig beredeneerd karakter van de Afscheiding in aanmerking nemend, is de vraag gewettigd, of men dit zoo exclusief heeft bedoeld, als door sommige vroegere afgescheidenen en tot op haar laatste schrijven aan de Gereformeerde kerken, door de Chr. Geref. kerk werd beweerd.

Vooreerst heeft niet de heele Afscheiding in dezelfde bewoordingen als Ulrum gesproken. De toon van Doeveeren en Genderen en Hattem klonk anders. Daar maakte men onderscheid tusschen de Herv. kerk enerzijds, en haar besturen en hetgeen anti-gereformeerd in haar was aan den anderen kant.²³⁾

Ten tweede hebben afgescheidenen zelf de Acte van Wederkeering niet in dezen absoluut zin verstaan. Prof. D. K. Wielenga legde haar aldus uit: „Afscheiding van de Geref. Kerk? Wel neen! Als zoodanig traden ze op. Van de Geref. Gezindheid? Wel neen! Als zoodanig deden ze zich juist door die daad kennen. Van de Geref. belijders? Wel neen! Dien allen boden ze de hand der gemeenschap. Van de Herv. Kerk? Wel neen! Om in haar te blijven hebben ze zich van de liberale Kerk van 1816 afgescheiden... Maar afscheiding van het Herv. kerkbestuur, van het Genootschap, van de Nederl. Herv. Kerk, zooals die sedert 1816 synodaal georganiseerd, gedeformeerd is opgetreden, als een reglementaire kerk.”²⁴⁾

Ten derde heeft De Cock zelf in zijn „Toespraak en uitnodiging aan de Geloovigen en ware Gereformeerden in Nederland” verklaard, dat hij met de zijnen zich afgescheiden had „niet van de ware Gereformeerde Kerk, noch van de ware Gereformeerden”, doch „slechts van onze Synodale Hervormde of gelijk zij zich zelf noemen Liberale Kerk.”²⁵⁾

Eindelijk en vooral spreke de Acte van Afscheiding zelve. Men scheidt zich af, niet van de kerk, maar van degenen die niet van de kerk zijn. Men wil geen gemeenschap hebben met de Herv. kerk totdat zij terugkeert tot den waren dienst des Heeren, wat veronderstelt, dat de Herv. Kerk nog niet zoo diep weggezonden is, dat zij niet meer terugkeeren kan. Men verklaart gemeenschap te willen hebben met alle Gereformeerde lidmaten; wat er van uitgaat, dat er nog geloovigen en Gereformeerden in de Herv. Kerk achtergebleven zijn. Men spreekt uit, zijn onrechtmatig geschorsten predikant als zijn wettig geroepen en geoordeelden Herder en Leeraar te blijven erkennen; en erkent daarmee, dat de in 't ambt stelling, die in de Herv. kerk had plaats gehad, wettig was geweest, en dus geen her-bevestiging noodzakelijk had gemaakt. Al te maal uittalingen, die er op wijzen, dat men innerlijk de valsheid van de Hervormde kerk niet zoo streng bedoelde als de woorden het doen vermoeden.

Toch was er wel tusschen Afscheiding en Doleantie eenig verschil. Men heeft dit ook beiderzijds zeer goed gezien. De Doleerende kerken schreven aan de Chr. Geref. kerk: „wat in geschil lag en bleef was uitsluitend de vraag naar de wijze, waarop Gods kinderen bij gedeformeerden toestand van Gods kerk zich op hebben te maken tot haar zuivering en reformering.”²⁶⁾ En de Chr. Geref. kerk van haar kant antwoordde hierop: „wij kunnen, maar wij willen het u ook niet verhalen, er was van den aanvang af verschil in beoordeeling over de wijze, waarop de reformatie door u werd ter hand genomen.”²⁷⁾

Vragen wij nader, waarin dit verschil van methode precies bestond, dan moet geantwoord: de Afscheiding nam haar uitgangspunt in de belijdenis, de Doleantie in het kerkelijk instituut. De eerste beschouwde zichzelf als de wettige voortzetting van de oude Gereformeerde kerk, omdat zij de belijdenis der vaderen bezat; de tweede omdat zij nog in hetzelfde kerkelijk instituut voortleefde, en daarom ook de belijdenis had die bij dat instituut behoorde. Gene scheidde zich van de Herv. Kerk af; maar deze zeide: wij zetten, na uitzuivering en na ter zijde stelling van de synodale organisatie, bij ons de Hervormde kerk voort. De Afgescheidenen erkenden van plaats te zijn veranderd. Zij hadden oorspronkelijk in de Herv. kerk geleefd, maar hadden met haar gebroken en waren nu naast haar komen te staan. Maar de Doleerenden ontkenden dit en keerden het om. Zij waren in de kerk gebleven en degenen, die met hun reformatie niet waren meegegaan, waren er buiten geraakt. Wat Groen van de afgescheidenen zeide: „Het Genootschap heeft zich, dunkt mij, facto afgescheiden van de Gereformeerde Kerk”²⁸⁾ — maar in de methode der Afscheiding niet tot uitvoering was gekomen — dat beweerden de Doleerenden door hun kerkreformatie te

hebben gedaan. Beiden hielden vol, dat de kerkelijke goederen eigenlijk hun toekwamen, maar de afgescheidenen pretendeerden dit op zedelijke motieven, omdat bij hen de aloude belijdenis hersteld was; de Nederl. Geref. kerken op juridische overwegingen, omdat het oorspronkelijke Gereformeerde kerkelijk instituut zich bij hen voortzette.²⁹⁾

Komen wij tot de slotsom, dan mag geconstateerd, dat Afscheiding en Doleantie veel, zeer veel, ja haast alles gemeen hadden. Beiden waren tot het inzicht gekomen, dat de Herv. kerk meer dan bedorven was. Beiden treurden en verootmoedigden zich hierover voor den Heere. Beiden waren van overtuiging, dat het zonde voor God was, om het bederf ongestoord te laten voortwoekeren en dat reformatie daarom plicht was. Beiden kwamen tenslotte buiten de Herv. kerk te staan en wel zoo, dat er scheiding ontstond zoowel van haar besturen als van haar leden. Beiden richtten hun kerk in op grondslag van de Drie Formulieren van Eenigheid en de Dordtsche kerkenorde. Beiden beschouwden zich als de voortzetting van de oude Gereformeerde kerk in ons vaderland en oordeelden dus, recht te hebben op de goederen, die de Herv. kerk aan zich gehouden had. Zij stemden geheel overeen in het verwerpen van dezelfde kwaal en het bedoelen van hetzelfde goed. (Kuyper.) Zij waren, reeds voordat de onderhandelingen tot ineen smelting geopend werden, vereenigd in alles, waarin de oprechte gereformeerden vereenigd behooren te zijn. (v. Velzen.)

En het verschil in methode van kerkreformatie, met al de hierboven genoemde gevolgen, ging ten diepste hierop terug, of men meer nadruk behoorde te leggen op de belijdenis of op de kerk, op de waarheid of op het recht, op de eigenschappen van Gods verstand, of op die van Zijn souvereiniteit, op het profetisch dan wel op het koninklijk ambt van den Christus.³⁰⁾

Het ware separatisme geweest, wanneer men over deze kwestie van accent, die geen zaak der zaligheid raakt, waarover de Schrift geen uitspraak doet, en ook in de belijdenis niets is vastgelegd, elkander niet aangenomen had; evenals het sectarisme geweest is, dat sommigen om deze nuanceering met de vereeniging van 1892 niet zijn meegegaan.

E. D. KRAAN.

Rondom de Cocks „Drie Achitofels”.¹⁾

Da Costa had aan dr Capadose gevraagd of hij De Cocks „Drie Achitofels” had gelezen. Deze schreef daarop in een brief d.d. 21 Juni 1836: „Ja en met verontwaardiging; neen zulk een schrijven kan in waarheid de goede zaak geen goed doen... Daarentegen heb ik het stuk²⁾ van Le Roy met buitengewoon veel genoegen gelezen, niet alleen wat den zakelijken inhoud betreft (want dat spreekt wel van zelve, daar hij hetzelfde gevoelen dat ik gedefendeerd heb, zoo krachtig en juist aandringt) maar ook inzonderheid wat stijl en cordaatheid betreft: ik vond er niet in dat ploogen of liever dat krachteloos maken van 'teene deel door 't anders, hetwelk mijns inziens in verreweg de meeste stukken en stukjes van Le Roy te vinden is.

Overigens is en blijft het mij een raadsel hoe Le Roy thands zoo sterk voor de formulieren is, daar hij toch zoo over de aart des geloofs als bijzonder over de praedestinatie en nog eenige andere punten vroeger althands geheel anders dacht, gelijk bijv. in het stukje over de praedestinatie blijkt, hetwelk hij een paar jaren geleden geschreven heeft.”

In dezen zelfden brief vraagt Capadose dan of Scholte nog in Amsterdam is en of hij wel bij hem komt, waaraan dan wordt toegevoegd: „Ik verheer mij toch dat hij 'niet wel met het libel van De Cocq (?) eens zal zijn”.

1) De sluwe en listige raadslagen van de drie Achitofels onder dagen, Engels, Le Roi en Cramer van Baumgarten, door Abraham den wederapamigen en ontwaarden zoon van David, verworpen tot zijn eigen val en verderf, ontdekt, geopenbaard en ten toon gesteld door H. de Cock, Geref. Leeraar onder 't kruis. Te Groningen bij J. H. Bolt, 1836.

2) Men noemde toen wat wij brochures of pamfletten noemen: „stuk”, „stukje”. Dit stuk droeg den titel: Een woord ter bevestiging bij de tegenwoordige twisten en verdeeldheden in de Hervormde kerk van Nederland, door J. J. Le Roy, Rotterdam Wed. van der Meer & Verbruggen, 1833, in 8°, 32 blz.

Verder schreef Le Roy nog vele brochures, o.a.: „Wat zal en moet er noodzakelijk gebeuren, wanneer de formulieren van eenigheid van onze Hervormde kerk in Nederland worden afgeschaft, of niet meer getrouw gehandhaafd?” Eene vraag... beantwoord door J. J. Le Roy. — Rotterdam, Wed. van der Meer & Verbruggen, 1834, in 8°, (II) en 10 blz. De ware geest en strekking van de leer der Hervormde kerk in Nederland, volgens hare formulieren van eenigheid en liturgische schriften, bijzonder ook de Dordtsche leerregelen, nader in het licht gesteld en van misbegrippen gezuiverd, door J. J. Le Roy. — Amsterdam, A. B. Saakes, 1834, in 8°, (VI) en 120 blz.

Broederlijke teregtwijzing medegedeeld in een brief aan den schrijver van het werkje: De Praedestinatieleer der Dordtsche vaderen beschouwd in het licht der reine Bijbelwaarheid: Ter aanwijzing van het misverstand omtrent onze Hervormde belijdenis, door J. J. Le Roy. — Amsterdam, A. B. Saakes, 1834, in 8°, (IV) en 78 blz. Adres aan de Hoog Eerwaardige Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk aangeboden door J. J. Le Roy, predikant te Oude Tonge, benevens het antwoord van voornoemde Synode. — Rotterdam, Van der Meer & Verbruggen, 1835, in 8°, 28 blz.

17) Acta, art. 68, blz. 54—55; Dr H. Bavinek, Dankbetuiging in „De Bazuin” van 19 April 1889.

18) F. M. ten Hoor, Afscheiding en Doleantie in verband met het Kerkbegrip, II en voorts passim.

19) Art. Bezwaren tegen de Vereeniging tusschen de Chr. Geref. en Doleerenden in „De Bazuin” van 25 Mei 1888.

20) Idem, in „De Bazuin” van 18 Mei 1888.

21) Separatie en Doleantie, 57—58.

22) Handelingen van de Synode der Christelijke Gereformeerde Kerk van 1892, bijlage II.

23) Officiële stukken betreffende den uitgang uit het Nederl. Herv. Kerkgenootschap van de leeraren H. P. Scholte c.s., I 15 en II 92 en 215.

24) t.a.p. 48.

25) H. de Cock, t.a.p. 321.

26) Acta der Voorloopige Synode van Nederl. Geref. Kerken van 1888, art. 65, blz. 43.

27) Handelingen van de Synode der Chr. Geref. Kerk van 1888, art. 133, blz. 77.

28) De maantregelen tegen de Afgescheidenen aan het staatsrecht getoetst, 61.

29) Dr H. Bavinek, art. De Agenda onzer a.s. Synode in „De Bazuin” van 3 Aug. 1888; Dr A. Kuyper, Separatie en Doleantie, 42 v.v.; Dr G. Keizer, t.a.p. 559—570; Ds K. Fernhout Mz., Die Christelijke Gereformeerde Kerk, 34—37.

30) Idem, De Gereformeerde Kerken in Nederland, 3—6.

gemanoenvt
meer konde
Wat had
voor?

Had men
op macht b
politiek is
zelf gelijk
lijke geen
vond van n
als Thorbe
„Le pou
du terme
schreef Th
politiek in l
tere schree

„Wij me
ring tot het
Kerk-orden

Het vraag
lijke Overh
eeuwsche r
revolutie w
ceerd gewo
denken. Di
heid. Men
brengen. W
Caesaro-pa
nen leiden.
gebeurde, t
der verhe
sonen, die l
een fictie
Staatsgezag
ingelijfd, m
lijke toelati
van het be
Code Penal

Tusschen
slechts ver
praalgewaa
ingelijfd.

En bij di
bedacht ge
ouds een ei
een gemeer
staat een ei
had ze niet

In 1816

Kerk geant
classis Am
reformeer
geworden,
stuur”, sch
ling was ni
laten gewo
dam voorz
stuurde wer
gepleegde
naar daara
Regerings
kreeg, dat
werd. De s
persoon v
en meerde
ding. Hun
hoefte naa
sommige g
zicht op v

Waar zo
knoop wan
door De C
Men stond
Kerkbestuu
werd men
kwam tot
qualificati
houd en v
schuld van
is het ook
scheiding
eigen rech
buiten het

„Zoolang
waren de A
der Hervor
koming aa
werd gewo
leedigde p
Maar na
beleedigde
het verlate
Of die tacti
lerer meen
te houden

Zoo veel i
mer dit d
geannexeer
treurde ien
van de my
weinig, d
Maar zo
althans gee
gestelde ho
Zoo was
positie der
dat men d
had, liet d
loopen. H
In 1836 wa